

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**AQRAR SAHƏNİN İQTİSADİ İNKİŞAFINDA MADDİ-
TEXNİKİ RESURLAR BAZARININ ROLU**

İxtisas: 5312.01 – Sahə iqtisadiyyatı

Elm sahəsi: İqtisad elmləri

İddiaçı: Minurə Hacı qızı Kərimova

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

GƏNCƏ – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Texnologiya Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Veysəl Seyfəli oğlu Əyyubov

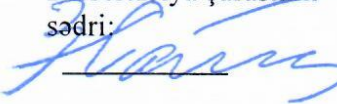
Rəsmi opponətlər: iqtisad elmləri doktoru, dosənt
Anar Fazil oğlu Abbasov

iqtisad elmləri namizədi, dosənt
Raibə Məmmədbağır qızı Cəfərova

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosənt
Zakir Qəşəm oğlu Abbasov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti və Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin ED 2.42 birgə dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının iqtisad elmləri doktoru, professor
sədri:

Ziyad Əliabbas oğlu Səmədzadə

Dissertasiya şurasının iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosənt
elmi katibi:

Pərvin Elman qızı Muxtarova

Elmi seminarın sədri: iqtisad elmləri doktoru, professor,

**Əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi
İslam Hacı oğlu İbrahimov**

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi: Ölkə iqtisadiyyatında bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklərin aqrar sahədən başlanması təsadüfi xarakter daşımır. Belə ki, bütün dövrlərdə əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində əsas ağırlıq mərkəzi kənd təsərrüfatının üzərinə düşür.

İslahatların dərinləşdiyi və kənd təsərrüfatında sahibkarlığın formalaşdığı bir şəraitdə ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına və sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına olan tələbatının daxili istehsal hesabına ödənilməsinin təmin edilməsi, başqa amillərlə yanaşı məhsul istehsalçılarının maddi-texniki resurslarla təmin edilməsindən bilavasitə asılıdır. Aqrar sahənin, xüsusilə kənddə yeni yaradılmış özəl təsərrüfat qurumlarının texniki bazalarının zəifliyi, son illərdə onların zəruri texniki vasitələrə sahib olmaması, material resurslarına (toxum, gübrə, kimyəvi-zəhərli maddələr, ehtiyat hissələri, təmir materialları və s.) olan tələbatlarının tam şəkildə ödənilməməsi, mövcud texnikanın sazlıq vəziyyətinin aşağı düşməsi təsərrüfat işlərinin optimal aqrotexniki müddətlərdə aparılmasında ciddi çətinliklər yaratmışdır ki, bu da digər obyektiv və subyektiv səbəblərlə yanaşı kənd təsərrüfatında səmərəli geniş təkrar istehsalın həyata keçirilməsinə mənfi təsir göstərmişdir.

Özəl təsərrüfatların texniki bazalarının müəyyən hissəsinin köhnəlməsi, maliyyə imkanlarının məhdudluğu, maddi-texniki resurslar bazasının fəaliyyətindəki bəzi çatışmazlıqlar onların kənd təsərrüfatı maşınlarına, ehtiyat hissələrinə, mineral gübrələrə, kimyəvi zəhərli maddələr, yanacağa və s. olan tələbatlarının ödənilməsində problemlər yaratmışdır ki, bu da kənd təsərrüfatı istehsalçılarının müəyyən çətinliklərlə üzləşməsinə səbəb olmuşdur. Maddi-texniki təchizatla bağlı yaranan problemlərdən biri erməni təcavüzü nəticəsində ərəzilərimizin müəyyən hissəsinin işğal olunması (20 faiz), sərhəd rayonlarının 30 il ərzində atəş altında saxlanması və Covid-19 pandemiyasının dünya miqyasında iqtisadi münasibətlərə vurduğu ziyanla bağlıdır. Belə ki, pandemiyanın təsiri ilə yaranmış durğunluq öznü idxal-ixrac əməliyyatlarında da bürüzə verdiyindən yeni texnika və texnologiyaların əldə edilməsində çətinliklər aqrar sahəyə də

nüfuz etmişdir. Göstərilənlər baxımından hazırda kənd təsərrüfatı istehsalının zəruri maddi-texniki vəsaitlərlə tamamilə yenidən təchiz edilməsi, müasir texnikadan səmərəli istifadə olunması qarşıda duran əsas vəzifələrdən biridir.

Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı texnikasının iş ahəngdarlığının pozulması kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişafına və xidmətlərin formalaşmasına mənfi təsir göstərir. Maşınların tip və markalarının, traktor parkı tərkibinin və ya bunlarla təmin olunma səviyyəsinin konkret istehsal şəraitinə uyğun gəlməməsi kənd təsərrüfatında texnoloji əməliyyatların optimal müddətdə həyata keçirilməsinə imkan vermir, aqrotexniki qaydalara əməl edilmir və nəticədə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı azalır, əmək sərfi və material məsarifləri artır. Respublikamızda kənd təsərrüfatı müəssisələrinin, o cümlədən özəl qurumların maliyyə vəziyyəti onlar üçün zəruri olan maddi-texniki resursları əldə etməyə tam olaraq imkan vermir. Hazırda respublikada Gəncə Avtomobil Zavodu istisna olmaqla kənd təsərrüfatı maşınqayırma müəssisələrinin olmadığını nəzərə alsaq bu sahədə vəziyyətin mürəkkəbliyini təsəvvür etmək o qədər də çətin deyil. Kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının mövcud vəziyyətinin təhlili və onun yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən tədbirlərin qiymətləndirilməsi və aparılan elmi araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, müasir şəraitdə bu sahədə yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun maddi-texniki resurslar bazasının formalaşmasından, servis xidməti müəssisələrinin yaradılmasından və onun səmərəli fəaliyyətinin təşkilindən ibarətdir. Təsədüfi deyil ki, “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə *“kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması və aqroservis xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi”*(3) məqsədilə kənd təsərrüfatı texnikası parkının inkişaf etdirilməsi, innovativ, kiçik həcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatın yaxşılaşdırılması, eləcə də aqroservis xidmətləri bazasının inkişaf etdirilməsi məsələlərinə xüsusi önəm verilmişdir. Həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərin aqrar sahənin inkişafı baxımından əhəmiyyətli potensiala malik olması həmin regionların yaxın gələcəkdə maddi-texniki bazasının formalaşdırılmasını və

möhkəmləndirilməsini tələb edir. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” da qeyd edilən məsələlərin həlli məsələlərini ehtiva etməklə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşması, bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun olaraq aqrar sahənin maddi-texniki vəsaitlərlə təmin edilməsi və onlara göstərilən istehsal-texniki xidmət növlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”i növbəti illərdə iqtisadiyyatın bütün sferalarının innovativ inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Beləliklə, aqrar sektoru maddi-texniki resurslarla təmin etmək və onlardan istifadənin səmərəliliyini yüksəltmək istiqamətində aparılan tədqiqat işi öz aktuallığı ilə fərqlənir.

Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşması ilə bağlı problemlər müasir şəraitdə aqrar iqtisadçı alimlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Problemlə bağlı iqtisadçı alimlərdən Z.Ə.Səmədzadə (52), E.A.Quliyev (24) Ə.Ç.Verdiyev (54), İ.H.Ibrahimov (37, 38), V.H.Abbasov (15), Ş.Ə.Axundov (20), B.X.Ataşov (17), R.B.Əliyev (28), S.V.Salahov (49), İ.V.Əhmədov (30), İ.H.Aliyev (18), A.F.Abbasov (16), C.Ç.Məmmədov (42, 43) və başqaları tədqiqat aparmışlar. Xarici ölkə iqtisadçılarından V.V.Miloserdov (86), A.A.Nikonov (88), N.T.Uşaçov (106), B.N.Alferev (57), D.V.Voronkina (63), E.I.Krılax (76) və başqaları problemin ayrı-ayrı tərəflərini araşdırmışlar. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşması, onun səmərəli fəaliyyəti, aqrar sahənin dayanıqla inkişafında onun rolu və s. kimi digər məsələlər kompleks şəkildə tədqiq edilməmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat obyektı aqrar sahə və maddi-texniki resurslar bazarı seçilmişdir. Maddi-texniki resurslar bazarının inkişaf etdirilməsi, onun səmərəli fəaliyyəti və aqrar sahənin inkişafına təsirinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş iqtisadi münasibətlər tədqiqatın predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının elmi-nəzəri aspektlərini araşdırmaqla, onun müasir vəziyyətini və inkişaf istiqamətlərini tədqiq etməkdən, aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşması və səmərəli fəaliyyətinə dair elmi cəhətdən

əsaslandırılmış təcrübi əhəmiyyətli təkliflər hazırlamaqdan ibarətdir. Tədqiqatın məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən-
ləşdirilmişdir:

- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının mahiyyəti və formalaşmasının xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının bazar mü-nasibətlərinin inkişafındakı rolunun müəyyənləşdirilməsi;
- istehsalın intensivləşməsinin maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasına təsirinin müəyyən edilməsi;
- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının və maddi-texniki bazanın mövcud vəziyyətinin təhlili;
- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- maddi-texniki resurslar bazarının tənzimlənməsində dövlətin rolunun müəyyən edilməsi;
- maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasında aqrarlığın xidmətinin rolunun müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işində iqtisadi-statistik me-
todlardan, o cümlədən müşahidə, təhlil, müqayisə, dinamika və s.
üsullardan istifadə edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar: Müdafiyyə təqdim olunan
əsas müddəalar aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının mahiyyəti və formalaşması xüsusiyyətləri ilə bağlı nəzəri-metodoloji yanaşmaların ümumiləşdirməsi;
- aqrar sahənin modernləşdirilməsinin zəruriliyini şərtləndirən amillərin müəyyən edilməsi, maddi-texniki resurslar bazarının for-
malaşmasının aqrar sahənin inkişafındakı rolunun və istehsalın iqtı-
sadi səmərəliliyinə təsirinin müəyyənləşdirilməsi;
- istehsalın intensivləşməsi ilə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşması arasındakı əlaqənin müəyyən edilməsi;
- maddi-texniki resurslar bazarının fəaliyyətinin tədqiqi və aqrar sahənin maddi-texniki bazasının mövcud vəziyyətinin təhlili əsasında bu sahədəki inkişaf meylinin aşkara çıxarılması;
- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının səmərəli fəaliy-
yəti ilə bağlı prioritet istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi;

- işğaldan azad edilmiş ərazilər nəzərə alınmaqla maddi-texniki resurslar bazarının tənzimlənməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- maddi-texniki resurslar bazarının səmərəli fəaliyyətində aqrolizinq xidmətindən istifadə imkanlarının müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- maddi-texniki resurslar bazarının yeni istehsal münasibətlərinin formalaşmasında rolu müəyyənləşdirilmişdir;

- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının işğaldan azad edilmiş ərazilər nəzərə alınmaqla obyektiv zəruriliyi əsaslandırılmışdır;

- maddi-texniki resurslar bazarının spesifik xüsusiyyətləri və ona təsir edən amillər müəyyənləşdirilmişdir;

- aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının iqtisadi mexanizmi müəyyənləşdirilmişdir;

- aqrar sahənin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının prioritetləri müəyyənləşdirilmişdir;

- maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasında dövlət tənzimlənməsi vasitələrinin əsas istiqamətləri konkretləşdirilmişdir;

- maddi-texniki resurslar bazarının inkişafının əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti maddi-texniki resurslar bazarının formalaşması, səmərəli fəaliyyəti və aqrar sahənin inkişafına təsirinin yaxşılaşdırılması problemləri üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış müddəalarla xarakterizə olunur. Dissertasiyada təqdim olunan praktiki nəticələr aqrar sahənin və maddi-texniki resurslar bazarının inkişafı strategiyasını müəyyənləşdirməyə, hazırlanan tədbirlərin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmasına imkan verə bilər.

Dissertasiya işinin nəticələrinin aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın məzmunu nəşr edilmiş 32 məqalə və tezisdə öz əksini tapmışdır. Dissertasiya mövzusu üzrə tədqiqatın nəticələri respublika və beynəlxalq səviyyəli elmi-nəzəri və praktiki konfranslarda müzakirə edilərək bəyənilmişdir. Tədqiqat işinin nəticələri Samux Dövlət Aqrar İnkişaf Mərkəzi tərəfindən istifadə üçün qəbul edilmişdir

(11 noyabr 2021-ci il tarixli 179 sayılı arayış).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı: Dissertasiya işi Azərbaycan Texnologiya Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın həcmi və quruluşu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə, 112 ədəbiyyat siyahısı və 246815 işarədən ibarətdir. Giriş 6 səhifə olub 11662 işarə, I fəsil 47 səhifə olub 94639 işarə, II fəsil 22 səhifə olub 39919 işarə, III fəsil 37 səhifə olub 71471 işarə, nəticə 8 səhifə olub 14649 işarə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 7 səhifə olub 12811 işarə təşkil edir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları səciyyələndirilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar şərh edilmiş, işin elmi yenilikləri, nəzəri-praktiki əhəmiyyəti və aprobeiasiyası öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin I fəslı “Maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının elmi-nəzəri məsələləri” adlanır. Bu fəsildə aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının mahiyyəti və formalaşması xüsusiyyətləri şərh olunur, maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının bazar münasibətlərinin inkişafında rolu və aqrar sahədə istehsalın intensivləşdirilməsinin maddi-texniki resurslar bazarının inkişafına təsiri müəyyənləşdirilir.

Bazar təsərrüfatçılıq sisteminin inkişaf iqtisadiyyatın bütün sahələrində əmtəə-pul münasibətlərinin tələb və təklif əsasında geniş təkrar istehsalın formalaşdırılmasını və liberal dəyərlərin hakim mövqə tutmasını özündə əks etdirir. Bazar təsərrüfatçılıq sistemi iqtisadiyyatın davamlı inkişafına o halda təminat verir ki, istər sahəvi və istərsə də ərazi komplekslərindən bazarın zəruri modifikasiyası, o cümlədən bazar infrastrukturuları formalaşdırılır. Bazarın bu və ya digər növ müxtəlifliyi anoloji olaraq iqtisadiyyatın konkret sahəsinin inkişafı baxımından bazar infrastrukturunu funksiyalarını yerinə yetirir. Bu baxımdan iqtisadiyyatın ən mühüm strateji əhəmiyyətlə sahəsi olan aqrar sahənin davamlı inkişafında maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılmasının mühüm rolu vardır. Maddi-texniki resurslar bazarı aqrar sahədə bazar münasibətlərinin formalaşması və inki-

şafı baxımından bazarın digər növ müxtəliflikləri – maliyyə bazarı, investisiya bazarı və bu kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Maddi-texniki resurslar bazarı maddi-texniki resursları istehsal edən və ya təklif edən qurumlarla onların istehsalçıları arasında azad rəqabətə əsaslanan iqtisadi münasibətləri özündə əks etdirir. Maddi-texniki resurslar bazarı təkcə alqı-satqı prosesini həyata keçirən bir qurum deyil. Maddi-texniki resurslar bazarı mülkiyyət mənsubiyyətiindən asılı olmayaraq bu və digər təsərrüfat subyektinin texniki vasitələrə olan tələbatın ödənilməsinə xidmət etməklə, bütövlükdə iqtisadiyyatda geniş təkrar istehsalın formalaşmasına istiqamətlənir.

Maddi-texniki resurslar bazarının ən mühüm komponentinə tələb və təklif şamil edilir. Maddi-texniki resurslar bazarında tələb kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının konkret dövr ərzində istifadə edəcəyi natural və dəyər ifadəsində kənd təsərrüfatı texnikasının həcmi olub əsas etibarilə tələbatın təzahür forması kimi xarakterizə edilir. Kənd təsərrüfatında maddi-texniki resurslar bazarının əsasını resurs təklifi təşkil edir. Resurs təklifi - konkret dövr ərzində maddi-texniki resurs bazarına çıxarılan vəsaitlərin natural və dəyər ifadəsində həcmi (məbləğini) özündə əks etdirir. Maddi-texniki resurs bazarında resurs təklifi son nəticədə aqrar əmtəə istehsalçılarının maddi-texniki resurslara olan ehtiyaclarının effektiv şəkildə qarşılmasına əlverişli şərait yaradır. Bazarda resurs təklifinin həcmi nə qədər yüksək çeşidli, nə qədər geniş olarsa bu sonda bazarda tarazlığın və qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşməsinə gətirib çıxarır.

Aqrar sahədə bazar münasibətlərinin inkişafında maddi-texniki resurslar bazarı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Maddi-texniki resurslar bazarının aqrar sahədə bazar münasibətlirinin inkişafında rolu onun geniş təkrar istehsal xidmət etməsilə bilavsiyə bağlıdır. Resursların fiziki cəhətdən köhnəlməsi aqrar sahədə məhsuldarlığın aşağı düşməsinə şərtləndirir. Bu isə son nəticədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyinə öz təsirini göstərir.

Aqrar sahənin intensiv inkişafı kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının keyfiyyətə təkmilləşdirilməsini, texnoloji proseslərin yenedən qurulması, elmin və texnikanın yeni nailiyyətlərinin kənd təsərrüfatına tətbiq edilməsini özündə əks etdirir ki, bunun da əsasında davamlı inkişafı təmin etmək mümkündür. İstehsalın intensivləşməsi

iri miqyaslı vəsait qoyuluşları nəticəsində təmin edilir. Intensivləşmə prosesi konkret sahəyə iri həcmli investisiyaların təmərküzləşməsini özündə əks etdirir. Geniş təkrar istehsal prosesində sahə vahidinə vəsait qoyuluşunun artımı ilə yanaşı, onun strukturunun təkmilləşdirilməsinə də diqqət yetirilir ki, sahədə istehsal edilən məhsul son nəticədə cəmiyyətin ehtiyaclarını ödəməklə yanaşı bazarda əmtəəlik məhsul kimi sürətlə reallaşdırılsın.

İntensivləşmə mürəkkəb və çoxcəhətli bir proses olub milli iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsindən, həyata keçirilən iqtisadi siyasət kursunun investisiya yönümlülükdən, eləcə də konkret sahənin inkişaf səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bu və ya digər sahənin, xüsusilə kənd təsərrüfatı istehsalının rəqabət qabiliyyətinin artırılması ilk əvvəl vəsait qoyuluşunun təmərküzləşməsindən asılı olmaqla məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və məhsul istehsalına çəkilən xərclərin azaldılmasını özündə əks etdirir. Aqrar sahədə intensivləşmə prosesi davamlı inkişafın təmin edilməsinə istiqamətlənir.

Ümumiyyətlə, kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşmə prosesi geniş təkrar istehsalın formalaşdırılmasına xidmət etməklə innovativ texnologiyaların tətbiq edilməsi əsasında istehsalın artırılmasına və məhsul vahidinin maya dəyərinin aşağı salınmasına əlverişli şərait yaradır. Beləliklə, intensivləşmə geniş təkrar istehsalın forması kimi elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin kənd təsərrüfatı istehsalına tətbiqinin genişləndirilməsinə və istehsalın potensialının tərkib elementlərindən səmərəli istifadə edilməsinə xidmət edir.

Aqrar sahədə istehsalın intensivləşdirilməsi kənd təsərrüfatının maddi-texniki resurslarla təchizat sisteminin təkmilləşdirilməsində önəmli rol oynayır. Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının səmərəli şəkildə formalaşması müasir mərhələdə kənd təsərrüfatı ilə əlaqəli fəaliyyət göstərən sahələrin qarşılıqlı şəkildə inteqrasiyasından bilavasitə asılıdır.

Dissertasiya işinin II fəslə “Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının mövcud vəziyyətinin təhlili” adlanır. Bu fəsildə aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının mövcud vəziyyəti, ona təsir edən amillər, həmçinin aqrar sahənin maddi resurslarla təminatı və ondan istifadə səviyyəsi təhlil edilir.

Mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formasından asılı olmayaraq maddi-texniki təchizat və texniki xidmət sahəsi aqrar sahənin struktur bölməsi olub, kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsində və istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır. Kənd təsərrüfatında lazımi maddi-texniki baza yaratmadan əmək məhsuldarlığına nail olmaq, məhsul vahidinə əmək sərfini azaltmaq, istehsalın iqtisadi səmərəliliyini yüksəltmək qeyri-mümkündür.

Kənd təsərrüfatında maddi-texniki bazanın inkişaf istiqamətlərini müəyyən edərkən onu təşkil edən elementlərin xüsusiyyəti nəzərə alınmalıdır. Məlumdur ki, respublikanın ərazisindəki münbitlik baxımından torpaqların keyfiyyətində müxtəliflik var və məhsul istehsalı üçün tələb edilən maddi-texniki resurslara da fərqli məsarif tələb olunur. Deməli, torpaqların istifadə səviyyəsi digər istehsal vasitələrindən istifadə səviyyəsinə təsir göstərir.

Kənd təsərrüfatında istehsalın təşkilini və intensivləşdirilməsini onun maddi-texniki bazası olmadan təsəvvür etmək olmaz. Kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi konkret istehsal sahəsində geniş təkrar istehsalın elə formasıdır ki, burada istehsal vasitələrinin təmər-küzləşməsi və keyfiyyətə təkmilləşməsi, qabaqcıl texnologiyanın və əməyin təşkilinin mütərəqqi formalarının tətbiqi əsasında məhsul istehsalının artırılmasına imkan verir. Intensivləşdirmə geniş təkrar istehsal forması kimi, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinə və eləcə də, istehsalın bütün amillərinin təkmilləşdirilməsinə əsaslanır.

Qeyd edilənlər baxımından respublikada əsas kənd təsərrüfatı texnikası növlərinin parkına nəzər yetirdikdə məlum olur ki, 2016-2020-ci illər üzrə aqrar sahənin texniki təchizat göstəricisi 21236 ədəddən, 51470 ədədə çatmış, artım ümumilikdə 2,4 dəfə artmışdır. Traktorların sayı, 2016-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə 2,05 dəfə, kotanların sayı 4,5 dəfə, kultivatorların sayı 16,2 dəfə, toxumsəpənlərin sayı 1,09 dəfə, otbiçənlərin sayı 10,25 dəfə, mineral gübrə dağışdanların sayı 6,2 dəfə, çiləyici və tozlayıcıların sayı 9,9 dəfə ümumi kombaynların sayı 2,37 dəfə artmışdır (cədvəl 1).

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sektorun inkişaf proqramlarına əsasən, güzəştli kreditlərin verilməsi hesabına kənd təsərrüfatı texniki təminat göstəriciləri də nisbətən artmışdır. Belə ki, 2016-cı ilə nisbətən, 2020-ci ildə hər 1000 hektara düşən traktorların sayı 2,02 dəfə

artmış və müvafiq olaraq da, 1 traktora düşən əkin sahəsi həcmi 51% azalaraq 47 ha təşkil etmişdir. Bundan əlavə 100 traktora düşən kultivator, kotan, toxumsəpən və otbiçən maşınlar sayında da artım müşahidə edilmişdir. Hər min hektara düşən kombaynların sayında da analogi hal müşahidə edilməkdədir. Belə ki, taxılıyığan kombayn üzrə bu göstərici 2,71 dəfə, qarğıdalıyığan üzrə 2 dəfə, kartofyığan üzrə 9 dəfə, çuğundur yığan üzrə 68 dəfə, pambıqyığan üzrə 2,82 dəfə artmışdır (cədvəl 2).

Cədvəl 1. Azərbaycan Respublikasında əsas kənd təsərrüfatı texnikası növlərinin parkı (ədəd)

Kənd təsərrüfatı texnikası	İllər				
	2016	2017	2018	2019	2020
Traktorlar	17043	21787	34829	34936	34954
Kotanlar	1002	1624	4350	4413	4519
Kultivatorlar	79	192	589	1094	1277
Toxumsəpənlər	294	603	1697	1797	3233
Otbiçənlər	128	440	660	755	1312
Sıxıb bağlayanlar	683	824	1656	1580	1512
Kombaynlar:					
- taxılıyığanlar	1285	1621	3671	3817	3642
- qarğıdalıyığanlar	2	2	10	8	7
- yemyığanlar	441	70	277	172	111
- kartofyığanlar	5	12	39	43	49
- pambıqyığanlar	89	311	487	482	485
- çuğunduryığanlar	1	8	31	35	34
Bərk mineral gübrələri dağıdanlar	54	82	211	281	335
Çiləyici və tozlayıcılar	130	194	849	961	1299

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [11, s.69].

Bununla belə, aqrar sektorun modernləşdirilməsi və proseslərin avtomatlaşdırılması, ölkəmizin aqrar siyasətinin qarşısında duran prioritet məsələlərdən hesab edilir.

Son illər kənd təsərrüfatına güzəştli şərtlərlə kənd təsərrüfatı texnikaların satışına da diqqət yetirilir. Buna baxmayaraq təhlil göstərir ki, əksər kənd təsərrüfatı texnikaların güzəştli satışı, 2016-2020-ci illər üzrə azalma dinamikasına malikdir. Belə ki, 2016-cı ilə nisbətən, traktorların satışı, 2020-ci ildə, 77,9% azalaraq, 266 ədəd təşkil etmişdir.

Qeyd olunan dövr ərzində, kotanların satışında 80%, kultivatorların sayında 61,4%, səpici aqreqatların sayında 73,9%, pambıqyığan kombaynların sayında 87,2%, gübrə səpən maşınların sayında

96,8%, ot dırmıqların sayında 82,4%, traktor yedəklərinin sayında 60,6% azalma müşahidə edilmişdir.

Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının texnika ilə təminatı

Göstəricilər	İllər				
	2016	2017	2018	2019	2020
1000 ha əkinə traktor düşür, ədəd	10,5	13,1	20,0	20,4	21,3
Bir traktora düşən əkin, ha	96	76	50	49	47
Müvafiq bitkilərin hər min ha sahəsinə kombayn düşür, ədəd					
Taxılıyığan	1,4	1,8	3,5	3,7	3,8
Qarğıdalıyığan	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
Kartofyığan	0,1	0,2	0,7	0,8	0,9
Çuğunduryığan	0,1	0,6	3,6	4,8	6,8
Pambıqyığan	1,7	2,3	3,7	4,8	4,8
Bir kombayna düşən müvafiq bitki əkinləri, ha					
Taxılıyığan	736	567	286	272	262
Qarğıdalıyığan	17928	17845	3175	4105	4812
Kartofyığan	12558	4898	1521	1324	1163
Çuğunduryığan	7061	1740	276	210	146
Pambıqyığan	577	439	272	208	207
100 traktora düşür, ədəd					
Kotan	6	8	12	13	13
Kultivator	0,5	1	2	3	4
Toxumsəpən	2	3	5	5	9
Biçən	1	2	2	2	4

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [11, s.70].

Bununla yanaşı, satılmış maşın və avadanlıqların ümumi dəyəri 2016-cı ilə nisbətən, 2020-ci ildə 62,3% azalaraq, 52.3 mln.manat təşkil etmişdir. Bundan əlavə, 2016-2020-ci illər üzrə, əksər kənd təsərrüfatı texnika və maşınlar üzrə ən yüksək satış göstəricisi 2017-ci il üzrə müşahidə edildiyini qeyd etmək məqsədəuyğun hesab edilir. Belə ki, məhz 2017-ci ildən başlayaraq, güzəştli satış göstəriciləri azalmağa meyl göstərmişlər. Burada, ümumi azalma tendensiyasından əlavə olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, 2017-ci ildə, traktorların güzəştli satışı 36,63%, kotanların satışı 25,07%, kultivatorların satışı 5,36 dəfə, səpiciaqreqların satışı 70,08%, pambıqyığan kombaynların satışı 90,4%, çiləyici və tozlayıcı maşınların satışı 70,6%, digər kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqlarının satışı 4,9 dəfə artmışdır. Satılmış maşınların və avadanlıqların dəyəri, 2017-ci ildə 94,2% artaraq, 269.4 mln.manat təşkil etmişdir (cədvəl 3).

Araşdırmalar göstərir ki, maddi-texniki resurslar bazarının inkişafı kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi, texnoloji proseslərin sənaye

metodlarına keçirilməsi, ayrı-ayrı sahələrdə əməliyyatların kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması ilə sıx əlaqədardır. Ona görə bu sahədə zəruri tədbirlərin görülməsinə ehtiyac vardır.

Cədvəl 3. Dövlət tərəfindən güzəştli şərtlərlə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara kənd təsərrüfatı texnikası və avadanlıqlarının satışı, ədəd

Texnika və avadanlığın adı	İllər				
	2016	2017	2018	2019	2020
Traktorlar	1204	1645	1346	662	266
Kotanlar	670	838	692	197	134
Kultivatorlar	140	751	259	188	54
Səpici aqreqatlar	565	961	652	180	147
Otbiçənlər	8	95	89	64	10
Otpresləyənlər	24	34	60	21	34
Pambıqyığanlar	94	179	101	45	12
Taxılıyığan kombaynlar	126	2	118	225	54
Gübrəsəpən maşın	187	92	65	64	6
Çiləyici və tozlayıcı maşınlar	231	394	212	77	88
Yumşaldıcılar	1	-	21	2	133
Taxıl-toxum təmizləyənlər	15	33	30	28	12
Malalar	226	343	219	80	131
Ot dırmaqları	51	29	32	29	9
Bağarası frezələr	23	31	25	13	71
Traktor yedəkləri (qoşquları)	292	1370	588	180	115
Kombayna qoşulan biçici aqreqatlar	14	12	27	20	14
Digər kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqları	216	1066	626	260	479
Satılmış və verilmiş maşınların dəyəri, mil. m.	138,7	269,4	197,9	130,6	52,3

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [11, s.71].

Aqrar sahənin maddi-texniki resurslarla təminatında idxal mühüm yer tutur. Araşdırmalar göstərir ki, 2016-2020-ci illərdə, mineral gübrə idxalı 166,9 min tondan, 350,5 min tona qədər artmaqla, müsbət dinamikaya malikdir. Belə ki, azot gübrələrinin idxalı hesabat dövrü üzrə 2,2 dəfə, digər müxtəlif növ gübrələrin idxalı 2,08 dəfə artmışdır, kaliumlu gübrələrinin idxalı 3,75% azalmışdır (cədvəl 4).

Mineral gübrələrin idxalının artımı, həmçinin ölkəmizdə 2016-2020-ci illər üzrə kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahələrinin artması ilə əlaqədardır. Belə ki, 2016-cı ildə əkin sahəsi 1628,3 min ha, 2017-ci ildə 1665,7 min ha, 2018-ci ildə 1738,0 min ha, 2019-cu ildə 1717,1 min ha, 2020-ci ildə 1630,9 min ha təşkil etmişdir. Kənd təsərrüfatı əkinlərinə mineral gübrələrin verilməsinin 2016-2020-ci illər üzrə dinamikasının təhlilinə əsasən, demək olar ki, kənd təsərrüfatı əkinlərində gübrələrdən istifadə artım tendensiyasına malikdir.

Bundan əlavə, gübrələnmiş sahənin, ümumi əkin sahəsində xüsusi çəkisi həmçinin artma dinamikasına malikdir.

Cədvəl 4. Müxtəlif mineral gübrələrin idxal dinamikası, min ton

Gübrələrin növü	İllər					2016-cı ilə nisbətən, 2020-ci ildə dəyişiklik, %-lə
	2016	2017	2018	2019	2020	
Cəmi mineral gübrə, ondan:	166,9	180,6	286,7	335,5	350,5	2,1 dəfə
Azotlu	96,2	120,6	194,9	148,7	212,4	2,2 dəfə
Fosfatlı	0,1	0,01	0,02	0,50	-	-
kaliumlu	8,0	8,1	8,1	9,2	7,7	96,3
Digər	62,6	51,9	83,7	177,1	130,4	2,1 dəfə

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [11, s.72].

Belə ki, baza ilə nisbətən 2017-ci ilə bu dinamika 2,86%, 2018-ci ildə 16,7% artım ilə, 2019-cu ildə 4,76%, 2020-ci ildə 1,25% azalma ilə səciyyələnir. Ümumilikdə isə 2016-cı ilə nisbətən, 2020-ci ildə gübrələnmiş sahələrini ümumi əkində xüsusi çəkisi 12% artmışdır (cədvəl 5).

Cədvəl 5. Kənd təsərrüfatında əkinlərə mineral gübrələrin verilməsi, 100% qidalı maddə hesabı ilə

Göstəricilər	İllər					2016-cı ilə nisbətən 2020-ci ildə dəyişiklik dinamikası, %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Cəmi min ton	80,7	118,7	141,3	159,3	151,6	189
Hər ha əkinə görə, kq. Ondan:	44	63	72	82	81	184
taxıla	51	62	86	89	88	172
Pambığa	101	144	84	127	131	129
Tütünə	120	114	141	131	137	114
Kartofa	34	41	81	81	87	2,6 dəfə
Tərəvəz və bostana	53	62	91	96	98	184
Yem bitkilərinə	14	18	35	26	29	2,07 dəfə
bağlara	43	52	63	64	73	169
Üzümlüklərə	43	60	40	51	54	125
Gübrələnmiş sahənin ümumi əkində xüsusi çəkisi, %	70	72	84	80	79	112

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [11, s.72].

Gübrələrdən istifadə səviyyəsinin artımı, kənd təsərrüfatı bazarlarında məhsullara tələbin artması ilə də səciyyələnir. Gübrə veriminin yüksəlməsi, kənd təsərrüfatı subyektlərinin maliyyə vəziyyətinin, o cümlədən kredit əlçatanlığının normal olmasını, habelə dövlət subsidiyası mexanizminin effektiv həyata keçirilməsini ifadə edir. Gübrə veriminin artım dinamikası, kənd təsərrüfatının məhsuldar-

lığının yüksəlməsi ilə, məhsulun keyfiyyətinin yüksəlməsi ilə və müvafiq olaraq da istehsal göstəricilərinin və ixrac potensialının artması ilə nəticələnir. Mineral gübərlərdən istifadənin aşağı səviyyəsi, həm kənd təsərrüfatı məhsullarının qenetik potensiallarından geniş istifadə edilməməsinə, həm də torpaq münbitliyinin aşağı olmasına gətirib çıxarır.

Beləliklə, qeyd edilənlər göstərir ki, maddi-texniki resurslar bazasının formalaşmasının təkmlil xarakter daşması kənd təsərrüfatı subyektlərinin maddi-texniki resurslara tələbatının ödənilməsinə təmin etməklə, bütövlükdə aqrar sahənin davamlı inkişafında özünü büruzə verir.

“Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazasının inkişaf istiqamətləri” adlanan III fəsildə aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazasının təkmlilləşdirilməsi istiqamətləri, maddi-texniki resurslar bazasının tənzimlənməsində dövlətin rolu və maddi-texniki resurslar bazasının inkişafında aqrarservis xidmətindən istifadə imkanları müəyyənəşdirilir.

Kənd təsərrüfatı əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsilə yanaşı, eyni zamanda bir çox emal sənayesi sahələrinin xammala olan ehtiyaclarını da təmin edir. Bu strateji əhəmiyyətli vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilk növbədə milli iqtisadiyyatda etibarlı məşğulluğun, əhalinin gəlirlərinin yüksəldilməsinə təminat yaratmaqla yanaşı dövlətin ərzaq müstəqilliyini formalaşdırır. Məhz bu baxımdan aqrar sahənin inkişafı onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsindən, istehsalın mexanikləşdirilmə səviyyəsinin yüksəldilməsindən, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə maddi-texniki resurslara olan tələbatının ödənilməsindən bilavasitə asılıdır.

Araşdırmalar bu sahədə müəyyən problemlərin mövcudluğunu göstərir. Aqrar sahənin maddi-texniki resurslara olan tələbatının ödənilməsində mövcud problemlərdən biri özəl sahibkarlıq qurumlarının sərəncamında olan torpaq sahələrinin həcmnin həddən artıq aşağı olmasıdır. Bu isə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına xaricdən alınan yüksək məhsuldar texnikalardan səmərəli istifadə edilməsinə imkan vermir. Eyni zamanda aqrar sektorda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq qurumlarının fəaliyyətinin rentabelliyi kənd təsərrüfatında aqrotexniki tədbirlərin vaxtında və optimal müddətlərdə həyata keçir-

rilməsindən, məhsulun vaxtında və itkisiz yığılmasından, onun istehlakçılara çatdırılmasından bilavasitə asılıdır. Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq özəl sahibkarlıq qurumlarının maddi-texniki vasitələrə olan tələbatı artsa da, bu tələbatın maliyyə çatışmazlığı üzündən ödənilməməsi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına texniki xidmətlərin göstərilməsində böyük çətinliklər yaratmışdır.

Ümumiyyətlə bu tip problemlərin həlli məqsədilə respublikamızda xidmət bazarlarının yaradılması və həmin bazarların nəzdində kooperativ, topdansatış yarmarkalarının formalaşması, birjaların təşkili, yerli təsərrüfat subyektlərinə texnikadan istifadə parametrləri və qiymətlər haqqında informasiyaların verilməsi məqsədilə məsləhət xidmətinin təşkili zəruridir. Bundan əlavə respublikanın regionlarının ixtisaslaşması nəzərə alınmaqla kənd təsərrüfatı üçün nəqliyyat vasitələrinin ehtiyat hissələrinin satışını təşkil edən topdan və pərakəndə firma mağazalarının yaradılması da problemin həllinə kömək edə bilər. Yuxarıda qeyd edilən problemlərin həlli transformasiya prosesi yaşayan respublikaların kənd təsərrüfatında nəqliyyat xidmətinin səmərəli təşkili istiqamətində əməli yardım göstərə bilər.

Məlumdur ki, texnikadan səmərəli istifadə edilməsinin ən mühüm şərtlərindən biri də onların zəruri ehtiyat vasitələri ilə təmin edilməsi ilə bağlıdır. Bu baxımdan qeyd etmək lazımdır ki, xüsusilə məhsul yığım, əkin və səpin işləri ilə bağlı mövsümi kənd təsərrüfatı işlərinin yerinə yetirildiyi zaman texniki nasazlıqlara görə kənd təsərrüfatı texnikası çox vaxt boş dayanmaq məcburiyyətində qalır ki, bu da aqrar əmtəə istehsalçılarının fəaliyyətinə, bütövlükdə kənd təsərrüfatında geniş təkrar istehsal prosesinə mənfi təsir göstərir. Bu boşdayanmanın qarşısını almaq üçün tələb olunan ehtiyat hissələri vaxtında əldə edilməlidir ki, bununla da kənd təsərrüfatı texnikasından fasiləsiz və səmərəli istifadəni təmin etmək mümkündür.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, aqrar sahənin davamlı inkişafının təmin edilməsinin əsas istiqamətlərindən biri nəqliyyat sisteminin digər xidmət sahələri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin, inteqrasiyanın təmin edilməsindən ibarətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı texnikasının, o cümlədən nəqliyyat vasitələrinin çatışmazlığı istər ayrı-ayrı fiziki şəxs statuslu ailə təsərrüfatlarında və istərsə də hüquqi şəxslərdə pərakəndə şəkildə mövcud olan müxtəlif

istiqamətli nəqliyyatla texniki xidmətin təşkilində problemlər vardır ki, bu da istehsalın iqtisadi səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir. Nəqliyyat xidmətlərindən səmərəli istifadəni təmin etmək məqsədi ilə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən qarşılıqlı səmərəli əlaqələr sistemi formalaşdırılmalıdır. Fikrimizcə, bu tip qarşılıqlı əlaqələrin və onların təşkil strategiyasının respublikanın hər bir rayonunda, kəndində formalaşması və bu xidmətlərin dəyərinin aqrar əmtəə istehsalçıları üçün onların istifadə edə bildikləri səviyyədə olması kənd təsərrüfatında maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsinə də sahibkarlığın inkişafına əlverişli şərait yarada bilər.

Tədqiqat göstərir ki, ölkəmizdə aqrar sahənin inkişafına dair həyata keçirilən bir çox texniki, texnoloji, sosial-iqtisadi və digər tədbirlər daha yüksək nəticə əldə etməyə imkan vermir. Bu baxımdan istehsal vasitələri bazarının formalaşması da əhəmiyyətli rola malikdir. İstehsal vasitələri bazarının yaranması və fəaliyyətinin həyata keçirilməsi kompleks tədbirlərin işlənilib hazırlanmasını və idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsini tələb edir. İstehsal vasitələri bazarının formalaşması üzrə olan kompleks tədbirlər sistemi iki əsas məsələyə yönəldilməlidir: bir tərəfdən, əmtəə istehsalçıları ilə sərbəst (azad) mübadilə üçün əlverişli şəraitin yaradılması, digər tərəfdən ümumdövlət məqsədlərinin təminatı. Bu baxımdan istehsal vasitələrinin tədavül sferasında istehsal-texniki təyinatlı məhsulların reallaşdırılmasının aşağıdakı üsullarının tətbiqi məqsədəuyğunluğunu təsdiq edir:

- istehsalın yerləşdirilməsinin və məhsulun bölgüsünün dövlət sifarişlərinə uyğun aparılması;
- vasitəçi-topdansatış təşkilatları və satış-təchizat müəssisələrinin köməyi ilə çatışmayan malların qismən mərkəzləşdirilmiş bölgüsü;
- topdansatış ticarət vasitəsilə məhsulların reallaşdırılması və s.

Yeni iqtisadi şəraitdə istehsal-texniki xidmətin təşkil, idarə edilməsi və təkmilləşdirilməsi obyektiv zərurətdən irəli gəlir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bazar təsərrüfatçılıq sisteminin inkişafı bazar infrastrukturalarının fəaliyyətindən, ölkələrdə sahibkarlıq qurumlarının maddi-texniki resurslara olan tələbatının lizinq xidməti vasitəsilə ödənilməsindən bilavasitə asılıdır. Bu mütərəqqi xidmət üsulunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, lizinq fəaliyyəti ilə məş-

ğul olan müəssisə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının maddi-texniki resursları sifariş ilə satın alır və onu icarəyə verir. Lizing xidməti bazar infrastrukturalarının ən mühüm forması olub, avadanlıqların, maşın və mexanizmlərin əldə edilməsinə yönəldilən investisiya qoyuluşunun ən etibarlı və səmərəli vasitəsi kimi xarakterizə edilir. Lizing fəaliyyəti inkişaf etmiş ölkələrdə əmtəə istehsalçılarının maddi-texniki resurslara olan tələbatının ödənilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Odur ki, bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir.

NƏTİCƏLƏR

Maddi-texniki resurslar bazarı istehsal vasitələri və iqtisadi ehtiyatların alqı-satqısını özündə əks etdirir. Maddi-texniki resurslar bazarının subyektləri kimi istehsalçılar, ev və fermer təsərrüfatları istehsal vasitələrinin alıcıları qismində çıxış edirlər. Maddi-texniki resurslar bazarında şirkətlər və dövlət də müəyyən dərəcədə iştirak edir. Bu bazarın formalaşması istehlak bazarının formalaşmasında olduğu kimidir. Lakin burada firmaların resurslara olan tələbatı son məhsul və xidmətlərə olan tələbdən asılı olur və faktiki olaraq bundan yaranır, ona görə də firmaların maddi-texniki resurslara olan tələbini törəmə tələb adlandırmaq qəbul edilmişdir.

Aqrar sahədə bazar münasibətlərinin inkişafında maddi-texniki resurslar bazarı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Maddi-texniki resurslar bazarının aqrar sahədə bazar münasibətlirinin inkişafında rolu onun geniş təkrar istehsala xidmət etməsilə bilavasitə bağlıdır. Resursların fiziki cəhətdən köhnəlməsi aqrar sahədə məhsuldarlığın aşağı düşməsinə şərtləndirir. Bu isə son nəticədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyinə öz təsirini göstərir.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarına çəkilən xərclərin strukturunda maddi-texniki resurslara məsariflər önəmli xüsusi çəkiyə malikdir. Resursların fiziki cəhətdən köhnəlməsi məhsul itkisinə gətirib çıxarmaqla son nəticədə təsərrüfat fəaliyyətinin zərərli yekunlaşmasını şərtləndirir. Maddi-texniki resurslar bazarı aqrar sahənin inkişafı baxımından xidmət funksiyalarını da yerinə yetirir. Odur ki, aqrar sahədə maddi-texniki resurslarla təminatı geniş miqyasda xidmət infrastrukturunun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi də xarakterizə etmək mümkündür. Maddi-texniki resurslar bazarı aqrar sahədə bazar münasibətlərinin formalaşması və inkişafı baxımından

bazarın digər növ müxtəliflikləri – maliyyə bazarı, investisiya bazarı və bu kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

1. Maddi-texniki resurslar bazarı aqrar sahədə bazar iqtisadiyyatının inkişafı baxımından olduqca mühüm rol oynayır. Maddi-texniki resurslar bazarı maddi-texniki resursları istehsal edən və ya təklif edən qurumlarla onların istehsalçıları arasında azar rəqabətə əsaslanan iqtisadi münasibətləri özündə əks etdirir. Maddi-texniki resurslar bazarı təkcə alqı-satqı prosesini həyata keçirən bir qurum deyil. Maddi-texniki resurslar bazarı mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bu və digər təsərrüfat subyektinin texniki vasitələrə olan tələbatın ödənilməsinə xidmət etməklə bütövlükdə iqtisadiyyatda geniş təkrar istehsalın formalaşmasına istiqamətlənir.

2. Araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olar ki, maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılması, yeni istehsal münasibətləri şəraitində aqrar sahənin texnikaya olan tələbatının ödənilməsinin başlıca istiqamətini təşkil edir. Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının yerli kənd təsərrüfatı texnikası istehsal edən müəssisələr hesabına formalaşdırılması uzunmüddətli dövrü əhatə edəcəkdir. Buna görə də istehsal vasitələrinin tədavülü sferasında işlərin bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun təşkili, eləcə də bu prosesə dövlətin zəruri dəstəyi və tənzimləmə mexanizmləri hesabına bu prosesi mərhələlərlə həyata keçirmək mümkün ola bilər. Bu zaman bazar münasibətləri şəraitində fəaliyyət göstərən istehsal və təchizat subyektlərinin qarşılıqlı münasibətlərinin hüquqi əsasları formalaşdırılmalı, təsərrüfatçılığın bazar mexanizmini reallaşdırılması üçün zəruri təşkilati strukturun yaradılmasına nail olunmalıdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə belə infrastrukturun yaradılması nəzərdə tutulmalıdır. Aqrar bazar infrastrukturlarının təşkili məqsədilə xüsusi maliyyələşmə fondlarının yaradılmasına üstünlük verilməlidir.

3. Aparılan aqrar islahatlar nəticəsində keçmiş kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sərəncamında olan torpaq və əmlakın özəlləşdirilməsi əsasında yeni özəl sahibkarlıq qurumları yaradılmışdır. Təbii ki, bazar münasibətlərinin qanunauyğunluqlarına əsasən həmin özəl təsərrüfatların maddi-texniki təminatı və xidmət işinin təşkili üçün tələb olunan vəsait, onların xüsusi vəsaitləri hesabına həyata keçirilməlidir. Odur ki, özəl qurumlar vasitəsilə respublikaya kənardan tex-

niki resursların gətirilməsi obyektiv bir zərurətə çevrilir. Bunun üçün sahibkarların kənddən texniki resurslar alıb gətirmələri üçün hüquqi baza yaradılır və onlara dövlət tərəfindən kredit verilməsi məsələsi aqrar siyasətin əsas prioritetlərindən hesab edilir. Güzəştli kredit ilk növbədə aşağı faizlə verilməsi və ya fasiləsiz kredit verilməsi təcrübəsi sınaqdan keçirilir. Bütün bunlar aqrar sahədə maddi texniki resurslar bazarının formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir.

4. Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılması üçün xarici investisiyaların cəlb edilməsi hesabına yeni kənd təsərrüfatı maşınqayırma müəssisələrinin yaradılması, mövcud sənaye maşınqayırma müəssisələrinin bəziləri kənd təsərrüfatı maşınqayırma sənaye müəssisələrinə çevrilmək və həmin müəssisələrdə kənd təsərrüfatında istifadə edilən müxtəlif növ maşın və mexanizmlər, avadanlıqlar, qurğular, ehtiyat hissələri və aqreqatlar istehsal edilməsi ön plana çəkilməlidir. Hesab edirik ki, bu məsələ işğaldan azad edilmiş ərazilərdə nəzərə alınmalıdır.

5. Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan Respublikasında iqtisadi sistemin transformasiyasına yönəlik tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində iqtisadiyyatda digər bazar modifikasiyaları formalaşdırılmağa başlasa da, maddi-texniki resurslar bazarı hələ təkmil deyildir. Belə ki, aqrar sahədə səmərəli və çevik maddi-texniki resurslar bazarı formalaşdırılmamışdır. Azərbaycan Respublikasının aqrar sahəsində maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılmasının obyektiv səbəblərindən biri də ölkə kənd təsərrüfatı texnikası, avadanlıq və ehtiyat hissələri istehsal edən müəssisələrin fəaliyyət göstərməməsidir. Bu isə son nəticədə bazarda yerli istehsal hesabına texniki təklifinin mümkünliyünü istisna edir. Yerli əmtəə istehsalçılarının maddi-texniki resurslara olan tələbatının daxili resurs təklifi hesabına ödənilməsi idxal kanallarını fəaliyyətinin genişlənməsinə, gətirib çıxarır. Bu isə son nəticədə həm texniki resursların çatışmazlığına, həm də yerli əmtəə istehsalçılarının ehtiyaclarının texnikanın qiymətinin yüksək olması səbəbindən ödənilməsinə gətirib çıxarır.

6. Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasına yardım göstərilməsi iki istiqamətdə həyata keçirilə bilər. Bunlardan birincisi, respublikada kənd təsərrüfatı texnikası və maddi resurslar

istehsal edən müəssisələrin yaradılması, ikincisi isə, idxal hesabına ölkəyə gətirilən texnikanın və maddi resursların qiymətlərinin səviyyəsinin dövlət tərəfindən subsidiyalaşdırılmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılmasına yardım göstərilməsinin hər iki istiqaməti dövlət tərəfindən reallaşdırılmışdır.

Respublikanın kənd təsərrüfatı üçün istehsal vasitələrini istehsal edən müəssisələr mövcud tələbatın müəyyən hissəsini qarşılaya bilər. Bu isə yalnız o halda mümkündür ki, respublikanın maşınqayırma kompleksinin müəssisələri xüsusi avadanlıqlarla, mütərəqqi texnologiyalarla təchiz olunmaqla keyfiyyətli məhsul istehsalını təmin etsinlər. Buraxılan məhsullara tələbatın olması onun yüksək keyfiyyətli olmasından texniki istismar qabiliyyətinin uzunmüddətliyi yəndən bilavasitə asılıdır. Respublikanın maşınqayırma müəssisələrinin mütərəqqi texnologiyalarla təchiz edilməsi maddi-texniki resurslar bazarında yerli istehsal hesabına təklif formalaşdırılmasının başlıca ilkin şərti hesab edilməlidir. Bunun üçün istehsal edilən kənd təsərrüfatı texnikası beynəlxalq standartlara uyğun gəlməli, dünya bazarında rəqabət aparmaq qabiliyyətinə malik olmalıdır. İstehsal olunacaq kənd təsərrüfatı texnikasının rəqabət qabiliyyətinin yüksək olması məqsədilə maşınqayırma müəssisələrində konstruktor və tədqiqat işlərinin təkmilləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir. Bunun üçün ilk növbədə mühəndis-texniki kadrların peşəkarlıq səriştəliyinin artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

7. Aqrar əmtəə istehsalçılarının texnikaya olan tələbatının ödənilməsinə yardım göstərilməsi məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri hesab edilə bilər:

- texniki səviyyəsi və göstəriciləri beynəlxalq standartlara cavab verən kənd təsərrüfatı üçün texniki vasitələrin istehsalı məqsədilə regionlarda zəruri maddi-texniki bazanın yaradılması;

- aqrar sahə üçün maddi-texniki resursların istehsalına zəruri maddi-texniki bazanın yaradılmasına ilk növbədə hazırda fəaliyyət göstərən zavod və müəssisələrin gücünün kənd təsərrüfatı təmayüllü maşınqayırma sənayesinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması;

- kənd təsərrüfatı maşınqayırma sahəsi üzrə elmi-tədqiqat, konstruktor-texnoloji müəssisələri və onların təcrübə-sınaq bazaları yara-

dılması, mühəndis-texniki işçilərlə yanaşı ixtisaslı fəhlə kadrlarının hazırlanması;

- xarici ölkələrin uyğun sənaye müəssisələri ilə qarşılıqlı faydalı əlaqələrin yaradılması;

- istehsal olunan kənd təsərrüfatı maşınlarının və digər növ istehsal vasitələrinin dünya bazarına çıxarma bilməsi üçün kompleks tədbirləri və məqsədli Dövlət Proqramının işlənilməsi və hazırlanması və həyata keçirilməsi;

- xarici dövlətlərin maşınqayırma müəssisələri ilə müştərək istehsalın təşkil edilməsi.

Kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən müxtəlif mülkiyyət mənbəli sahibkarlıq qurumlarının maliyyələşmə imkanları nəinki maddi-texniki resurslar əldə edilməsinə investisiyalar yönəltməyə, həm də adi istehsalı həyata keçirməyə yetərli deyildir. Ona görə də əksər hallarda cəlb olunmuş vəsaitlərdən də geniş istifadə olunur. Dünya praktikasında aqrar sahənin maddi-texniki resurslara olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən məqsədli proqramlar hazırlanır, həmçinin prioritet büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir.

8. Aqrar sahədə istehsalın intensivləşdirilməsi kənd təsərrüfatının maddi-texniki resurslarla təchizat sisteminin təkmilləşdirilməsində önəmli rol oynayır. Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının səmərəli şəkildə formalaşması müasir mərhələdə sahələrin qarşılıqlı şəkildə inteqrasiyasından bilavasitə asılıdır. Məlum olduğu kimi, aqrar sahədə istifadə olunan maddi-texniki resurslar kənddən alınır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, milli iqtisadiyyatın sənaye sektorunda investisiya qoyuluşunun artırılması nəticəsində kənd təsərrüfatının inkişafında destruktiv tendensiyalar yaranır. Beləliklə, sənaye sahələrinin inkişafı bir tərəfdən işçi qüvvəsinin kənd təsərrüfatından digər sahələrə axınının güclənməsinə, digər tərəfdən isə kənd təsərrüfatında struktur ziddiyyətlərinin yaranması ilə müşayiət olunur. Aqrar sahənin intensivləşdirilməsi kənd təsərrüfatı istehsalının sənayeləşdirilməsindən bilavasitə asılıdır. Tarixən bu funksiyaları emalçılar yerinə yetirmişlər. Məlum həqiqətdir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları emal müəssisələrində sənaye mərhələsini keçərək sonradan ticarət obyektinə, sonradan istehlakçılara çatdırılır. Eləcə

də istehlakçılara məhsul bilavasitə kənd təsərrüfatının özündən – bitkiçilik və heyvandarlıqdan daxil olurdusa, hazırda həmin məhsulların xeyli hissəsi sənaye emalı pilləsindən keçir və hazır emal məhsulu kimi istehlaka daxil olur.

9. Araşdırmalar göstərir ki, qiymətqoymada dəqiq iqtisadi mexanizmlərdən istifadə edilmir, resursların satışı ilə məşğul olanlar qiymətləri istədikləri kimi müəyyənləşdirirlər. Dövlət tərəfindən tənzimləmə və nəzarət tədbirlərinin təsiri artırılmalı daxili istehsala zəmin yaradılmalıdır. Təsərrüfatların fəaliyyəti təhlil olunarkən məlum olur ki, onların hər hansı resursa ehtiyacları ya qismən ödənilir, ya da ki, heç ödənilmir. İstər bitkiçilikdə, istərsə də, heyvandarlıqda bir çox işlər əl ilə görülür, bəzi vacib texnoloji proseslər həyata keçirilmir. Bu da son nəticədə məhsulun istehsalına və keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Normal fəaliyyət göstərən maddi-texniki resurslar bazarının yaradılması üçün kənd təsərrüfatı məhsulları ilə sənaye məhsulları qiymətlərinin paritet nisbətini təmin etmək lazımdır. Bunu təminatlı qiymətlərdən istifadə yolu ilə həyata keçirmək olar. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin demək olar ki, hamısında maddi-texniki resursların qiymət artımının kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət artımını üstələməsi problemi mövcuddur. Bizim araşdırmalarımızda bəzi kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət artımının sənaye məhsullarının qiymət artımını üstələməsi müşahidə edilir, özü də, eyni bir məhsulun qiymət artımı bir resurs vahidinin qiymət artımını üstələyirsə, digərininkindən geridə qalır. Bu ziddiyyət maddi-texniki resurslara qeyri-real qiymətlərin qoyulması və s. ilə izah edilməlidir.

10. Texnika, yanacaq və sürtkü materialları kimi üzvi və mineral gübrələr də əsas maddi-texniki resursların tərkib hissəsidir. Onların istifadəsi tək məhsuldarlığın artmasına xidmət etmir, eyni zamanda, torpağın geniş təkrar istehsala yararlığını təmin edir. Son zamanlar üzvi və mineral gübrələrdən istifadə edilməsi də kəskin surətdə azalmışdır.

11. Respublikamızda maddi-texniki resurslara təminat bir sıra yollarla həllini tapa bilər. Burada şablon bir model təklif etmək düzgün olmazdı. Himayədarlığı dövlət öz üzərinə də götürə bilər, emal-sənaye müəssisələri sabit xammal bazasına nail olmaq üçün, müqavilə əsasında kənd təsərrüfatı müəssisələrini resurslarla təmin edə

bilər və s. Hesab edirik ki, indiki durumda kənd təsərrüfatı müəssisələri bank kreditindən istifadə etməklə aqroservis kooperativləri yarıda bilirlər.

12. Aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazarının formalaşmasının ən mühüm istiqamətlərindən biri aqrotexniki tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri maşın və mexanizmlərə malik olmasına əlverişli şərait yaradılması, aqrokimyəvi və bitki mühafizəsi vasitələrinə olan tələbatın ödənilməsindən ibarətdir. Aqrar sahənin davamlı inkişafı, əlverişli kənd təsərrüfatı məhsullarına artmaqda olan texnikanın ödənilməsi respublikanın müxtəlif torpaq-iqlim şəraitinə malik regionlarda aqrotexniki tədbirlərin optimal müddətdə yerinə yetirilməsini təmin etmək, əl əməyinin mexanikləşdirilməsi kompleks maşın və mexanizmlər sisteminin yaradılmasına nail olunmasından ibarətdir.

13. Kənd təsərrüfatında yaranmış vəziyyətdən çıxış yollarından biri də maddi-texniki resurslar bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsidir. Fikrimizcə, bazar münasibətlərinə keçid dövründə, təsərrüfatların maddi-texniki təchizatının mərkəzləşdirilmiş qaydada aparılması vacib sayılmalıdır. Bazarın formalaşdığı, istehlakçıların maddi-texniki bazasının yüksəldiyi, yeni yaranmış təsərrüfat qurumlarının iqtisadi cəhətdən yaxşılaşdığı bir şəraitdə tədricən sərbəst təchizatın və satış bazarının formalaşmasına nail olunmalıdır.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə bağlı müəllifin aşağıdakı məqalələri və tezisləri dərc edilmişdir:

1. Azərbaycan Respublikasında maliyyə-kredit münasibətlərinin tənzimlənməsi və istiqamətləri, məqalə, ADAU-nun Elmi Əsərləri. Gəncə 2017, №1, 3 səh.

2. Müasir dövrdə ərzaq bazarının tənzimlənməsinin problemləri, məqalə, ADAU-nun Elmi Əsərləri. Gəncə 2017, №2, 2 səh.

3. Estimated Parameters of the Natural Resources Potential of Azerbaijan and it's Ecological Characteristics, məqalə, Issue 6 (2) November 2018, Oxford University Press, 2018, 7 səh.

4. Kreditin regionlarda inkişafının əsas rolu və istiqamətləri, məqalə, ADAU-nun Elmi Əsərləri. Gəncə 2018, №4, 3 səh.

5. Национальные экономические интересы и их институциональные особенности, məqalə, г. Новосибирск, 2018, Изд.

«Инновации в науке» Научный журнал – №1 (77), 5 səh.

6. Природно-ресурсный потенциал Азербайджана, его экологическая характеристика и оценочные параметры, məqalə, г. Новосибирск, 2018, Изд. «Инновации в науке» Научный журнал – №8 (84), 4 səh.

7. Приоритетные направления повышения эффективности использования материальных ресурсов в аграрном секторе, məqalə, По материалам XXIII Международной научно-практической конференции «Вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем». – № 5(21). – М., Изд. «Интернаука», 2019, 4 səh.

8. Dövlətin aqrar siyasətinin məqsəd və vəzifələrinin əhəmiyyəti, məqalə, ADAU-nun Elmi Əsərləri. Gəncə, 2019, №4, 4 səh.

9. Methods of management accounting and economic analysis, məqalə, The European journal of economics and management sciences. 2, 2019, 11 səh.

10. Some economic aspects of the improvement of the use of material-technical production resources in agriculture, məqalə, The European journal of economics and management sciences. 3, 2019, 11 səh.

11. The strategic development of industrial enterprises, məqalə, The European journal of economics and management sciences. 1, 2020, 4 səh.

12. Some matters of modification of financial-technical resources market in agrarian sector, IX International Conference “Science and Society - Methods and Problems of Practical Application”. 15 february 2020, Liverpool. İngiltərə, 4 səh.

13. Aqrar sahədə rəqabətə davamlı istehsalın artırılması amilləri. ADAU-nun Elmi Əsərləri, Gəncə, 2020, №1, 4 səh.

14. Some issues of improving of material and technical resources market in agriculture, The European journal of economics and management sciences. Vienna 1, 2021, 4 səh.

15. Maddi–texniki resurslar bazarında istehsal resursları potensialından istifadənin iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin bəzi məsələləri. “İnnovasiyalı İqtisadiyyat və Menecment” jurnalı, UTECA, Gəncə, 2021, №1, 4 səh.

Dissertasiya müdafiəsi 29 iyun 2022-ci il tarixində saat 14:00 Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti və Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin ED 2.42 Birgə dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ2000, Azərbaycan Respublikası, Gəncə şəhəri, Atatürk prospekti, 450.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin rəsmi internet saytında (www.adau.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 27 may 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 19.05.2022
Kağızın formatı: 60x84
Həcm: 45060 işarə
Tiraj 100